

EMILE DURKHEIM • Sosyoloji Dersleri

EMILE DURKHEIM 1858'de Epinal'de doğdu. Felsefe öğretmenliği yaptı. 1887'de Bordeaux Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. 1902'den itibaren Sorbonne Üniversitesi'ne geçti, 1906'da profesör oldu. Çağdaş sosyoloji biliminin kurucusu olarak görülen Durkheim 1917'te Paris'te öldü. Başlıca eserleri: *Elements de sociologie* (1889), *De la division du travail sociale* (1893) [*İçtimai Taksim-i Amal*, 1923], *Règles de la méthode sociologique* (1894) [*Sosyolojik Metodun Kuralları*, Sosyal Yayınları, 1994], *Les formes élémentaires de la vie religieuse* (1912) [*Dini Hayatın İlk Biçimleri*, 2005], *Education et sociologie* (1917), *Sociologie et philosophie* (1924), *L'évolution pédagogique en France* (1938), *Le suicide* (1897) [*İntihar: Toplumbilimsel İnceleme*, İmge Kitabevi, 1986].

Fransa Kültür Bakanlığının katkılarıyla yayımlanmıştır.

Leçons de sociologie (4e édition “Quadrige”; 2003, octobre)

© 1950 Presses Universitaires de France

İletişim Yayınları 1148 • Politika Dizisi 54

ISBN-13: 978-975-05-0400-6

© 2006 İletişim Yayıncılık A. Ş. / 1. BASIM

1-5. BASKI 2006-2016, İstanbul

6. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Can Belge

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Mehmet Tirgil

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

EMILE DURKHEIM
**Sosyoloji
Dersleri**

Leçons de sociologie

ÖNSÖZ *Hüseyin Nail Kubalı*

GİRİŞ *Georges Davy*

ÇEVİREN *Ali Berktaş*

i l e t i Ő i m

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ / HÜSEYİN NAIL KUBALI	7
GİRİŞ / GEORGES DAVY	11
BİRİNCİ DERS	
MESLEK AHLÂKI	45
İKİNCİ DERS	
MESLEK AHLÂKI (devam)	59
ÜÇÜNCÜ DERS	
MESLEK AHLÂKI (son)	75
DÖRDÜNCÜ DERS	
YURTTAŞLIK AHLÂKI	
Devletin Tanımı	91
BEŞİNCİ DERS	
YURTTAŞLIK AHLÂKI (devam)	
Devletin ve Bireyin İlişkisi	105
ALTINCI DERS	
YURTTAŞLIK AHLÂKI (devam)	
Devlet ve Birey. Vatan	117
YEDİNCİ DERS	
YURTTAŞLIK AHLÂKI (devam)	
Devlet Biçimleri. Demokrasi	129

SEKİZİNCİ DERS

YURTTAŞLIK AHLÂKI (devam)

Devlet Biçimleri. Demokrasi 139

DOKUZUNCU DERS

YURTTAŞLIK AHLÂKI (son)

Devlet Biçimleri. Demokrasi 153

ONUNCU DERS

Her Türü Toplumsal Gruplaşmadan Bağımsız

GENEL VAZİFELER

Cinayet 165

ON BİRİNCİ DERS

MÜLKİYETE TECAVÜZLERİ YASAKLAYAN KURAL 177

ON İKİNCİ DERS

MÜLKİYET HAKKI (devam) 191

ON ÜÇÜNCÜ DERS

MÜLKİYET HAKKI (devam) 205

ON DÖRDÜNCÜ DERS

MÜLKİYET HAKKI (devam) 221

ON BEŞİNCİ DERS

SÖZLEŞME HUKUKU 233

ON ALTINCI DERS

SÖZLEŞME AHLÂKI 247

ON YEDİNCİ DERS

SÖZLEŞME HUKUKU (son) 261

ON SEKİZİNCİ DERS

SÖZLEŞME AHLÂKI (son) 275

BİRİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından yayımlanan bu eser, Emile Durkheim'ın bugüne dek hiçbir yerde yayımlanmamış bazı derslerini bir araya getirmektedir.

Büyük Fransız sosyologunun hiç yayımlanmamış bir eserini bilim dünyasına tanıtma ayrıcalığını bu fakültenin nasıl edindiğini okuyucular kuşkusuz merak edeceklerdir. Anlaşılabilir bir meraktır bu. Birkaç satırla onu gidermeye çalışacağım.

1934'te Paris'te, *L'Idée de l'Etat chez les précurseurs de l'Ecole sociologique française* [Fransız sosyoloji okulunun öncülerinde devlet fikri] başlıklı bir doktora tezi hazırlamaya başlamıştım. Bu okulun kurucusu olan Emile Durkheim'ın devlet sorunu hakkında tam olarak ne düşündüğünü bilmenin şart olduğu kanısındaydım.

Bu sosyolog, problemi özel bir inceleme konusu haline getir-meyip daha önce çıkmış eserlerinde konuyla bağlantılı bazı sorunlara değinmekle yetindiğinden, eğer varsa, yayımlanmamış notlarında uygun ve ayrıntılı açıklamalar bulunabileceği sonucuna vardım. Bu amacıma ulaşabilmek için Emile Durkheim'ın yeğeni olan meşhur etnoğraf Marcel Mauss'a başvurudum. Beni son derece nazik bir biçimde karşılayan ve 1908'de ziyaret ettiği Türkiye'ye duyduğu büyük sempatiyi ifade eden Mauss, ba-

na *Physique des mœurs et de droit* başlıklı bazı yazmalar gösterdi. “Bunlar, Emile Durkheim’in 1890-1900 yıllarında Bordeaux’da verdiği ve önce 1904’te, sonra 1912’de Sorbonne’da yinlediği, daha sonra ölümünden birkaç yıl önce verdiği bazı konferanslarda yeniden işlediği derslerin notlarıydı” dedi. Bunları bana hiç tereddütsüz emanet eden Marcel Mauss, ayrıca ilgimi özellikle çekebilecek bir kısım yazmanın daktilo edilmiş metnini vermek inceliğini de gösterdi. Bu fırsattan yararlanarak, bana paha biçilmez bir yardımda bulunan müteveffa bilginin anısı önünde saygıyla eğiliyorum.

Görüşmemiz sırasında Marcel Mauss bana bu yazmaları, yazı kurulu üyesi olduğu *Les Annales sociologiques*’te yayımlama niyetinden söz etmişti. Ama 1937’de *Revue de Métaphysique et de Morale*’de meslek ahlâkını konu alan üç dersi kapsayan ilk bölümü yayımlayabildi sadece. Eklediği kısa notta, bu yayımla Emile Durkheim’in 1917’de ölmeden birkaç ay önce kaleme aldığı talimatlara uyduğunu, Durkheim’in, yazmalarından bazılarını dostluğunun bir göstergesi olarak *Revue de la Métaphysique et de Morale*’in kurucusu Xavier Léon’a vermek istediğini belirtmişti. Marcel Mauss aynı notta, daha sonra bu üç dersle birlikte onları izleyen yurttaşlık ahlâkı derslerini de basacağını açıklıyordu.

1947’de elimdeki altı yurttaşlık ahlâkı dersinin Türkçe çevirisini *İstanbul Hukuk Fakültesi Dergisi*’nde yayımladım. Ama bundan önce, Marcel Mauss’un söz ettiği yayının yapılıp yapılmadığından –hiçbir yerde görmememe karşın– kesin emin olmak istedim. O zaman kendisine mektup yazıp bilgi rica ettim. Bir cevap alamayınca, Fransa’nın Türkiye Büyükelçiliği’nin kültür danışmanı olan M. C. Bergaud’dan aldığım bilgi sayesinde, Emile Durkheim’in kızı Mme. Jacques Halphen’e yazdım. Mme. Jacques Halphen bana cevap verme nezaketini göstererek, işgal sırasında çok eziyet çeken Marcel Mauss’un en küçük bir bilgi bile veremeyecek halde olduğunu bildirdi. Daha sonra da kendisine gönderdiğim kopya sayesinde bulabildiği söz konusu yazmaların Marcel Mauss’un kitaplığını oluşturan tüm diğer belgeler ve eserlerle birlikte *Musée de l’Homme*’da *[İnsan*

Müzesi] bulunduğunu haber verdi. Bu yazmaların içinde, daha önce yayımlanmış üç meslek ahlâkı dersinin dışında, henüz Fransa'da yayımlanmamış on beş yurttaşlık ahlâkı dersinin de bulunduğunu belirtiyordu.

Birkaç ay sonra bu derslerin tamamının İstanbul Hukuk Fakültesi tarafından yayımlanabileceğini düşündüm. Bu konuda fikrine başvurduğum Mme. Jacques Halphen projeyi destekleyince, İstanbul Hukuk Fakültesi de bu teklifi hemen onayladı.

Marcel Mauss'un *Revue de Métaphysique et de Morale*'deki tanıklığına göre, Kasım 1898-Haziran 1900 arasında nihai şekli verilmiş tek bir metin oluşturan ve şimdi bu eser içinde yayımlanan yazmalar işte bu koşullarda keşfedildi. Benim açımdan büyük değer taşıyan bu girişimin başarıya ulaşmasını sağlayan koşulları da böylece açıklamış oldum.

Dolayısıyla öncelikle Mme. Jacques Halphen'e, ünlü babasının daha önce hiç yayımlanmamış bu eserinin yayımına verdiği izin nedeniyle, hem İstanbul Hukuk Fakültesi hem de kendi adıma derin şükranlarımı ifade ediyorum. Daha sonra seçkin meslektaşım, Dekan Georges Davy'ye yazmaları son kez elden geçirmek ve bir giriş yazmak gibi güç bir görevi üstlendiği için hararetle teşekkür ediyorum. Bu değerli katkıyı yapacak, Emile Durkheim'ın öğrencisi ve dostu olan değerli sosyolog Georges Davy'den daha yetkin birisi bulunamazdı. Ayrıca bizim fakültemizde profesör olan Charles Crozat'ya ve aynı fakültenin doçentlerinden Rabi Koral'a da, prova baskılarının tashihiinde gösterdikleri çaba ve eserin yayımında gösterdikleri özen nedeniyle özel olarak teşekkürlerimi sunuyorum.

Büyük Fransız sosyologun ölümünden sonra çıkan bu eserin Türkiye'de yayımlanması asla bir rastlantı değildir. Bir tür kültürel determinizmin sonucu olduğu bile söylenebilir. Çünkü Türkiye'de, Le Play, Gabriel Tarde, Espinas ve diğerlerinin yanında, Emile Durkheim sosyolojisi, özellikle tanınmış Türk sosyologu Ziya Gökalp'in çalışmalarından bu yana hayat hakkı bulmuş tek akımdır. Gerçekten de bizde Durkheim okulunun izini şu veya bu ölçüde taşıyan sosyologların (ben de bunlardan biriyim) sayısı hiç de az değildir. Bu yüzden Türkiye'nin

kendisini, deyim yerindeyse, bu sosyolojinin vârislerinden biri olarak görmesine şaşmamak gerekir. Bu nedenle bu eserin yayımlanması ülkede haklı bir memnuniyetle selamlanacak ve ülke tarihinde bir eşine daha rastlanmayan bu olay gereğince takdir edilecektir: Türkiye'nin bilim kurumlarından birinin çabasıyla dünya çapında üne sahip bir Avrupalı bilimadamının hiç yayımlanmamış bir eseri Türkiye'de yayımlanmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi de Fransa ile Türkiye arasındaki geleneksel kültür ve dostluk bağlarının sıkılaşmasına böyle bir katkı yapabildiği için haklı bir gurur duymaktadır. Bu önemdeki bir eseri yayımlayarak ortak bilimsel birikimi zenginleştirdiği ve Emile Durkheim'ın anısına borçlu olduğu saygıyı gösterdiği için de ayrıca haklı bir gurur yaşamaktadır.

Ben de bu işin ilk adımını attığım ve hem kendi ülkeme hem de çok şeyler borçlu olduğum Fransız ilminin etkisinin artmasına mütevazı da olsa bir katkıda bulunduğum için büyük bir mutluluk içindeyim.

HÜSEYİN NAIL KUBALI
İstanbul Hukuk Fakültesi Dekanı

İstanbul, 15 Mayıs 1950

GİRİŞ

Durkheim'ın daha önce hiç yayımlanmamış bu dersinin anlaşılmasını kolaylaştırmak ve yazarın “*physique des mœurs*” [törelere fiziki] derken neyi kastettiğini anlamak, ahlâk incelemesi içinde törelere betimlenmesine ve genel anlamda sosyoloji içinde olguların tanımlanmasına ve gözlemlenmesine neden öncelik tanıdığını kavramak için, Fransız sosyolojisinin kurucusu olarak kabul edilen Durkheim'ın yönteminin temel ilkelerini ve öğretisinin başlıca izleklerini burada kısaca hatırlatmak isteriz.

İlk sırada eşit önemde iki izlek yer alıyor. Bunların çatışmaları noktaları saptamak için birbirinden ayırmak, sonra da nasıl uzlaşıp sosyolojiye ilk temelini ve ilerleyişinin doğrultusunu nasıl verdiklerini anlamak için bir arada ele almak gerekiyor. Bu iki izlekten biri bilim, diğeri toplumsallıktır, birincisi işin mekanik ve nicel yanına, ikincisi ise özgül ve nitel yanına gönderme yapar.

1895'te *Les règles de la méthode sociologique* [Sosyolojik yöntemin kuralları] adıyla çıkan ve bir anlamda sosyologun başucu eseri sayılabilecek kitapçığı eline alan, doğal olarak birinci bölümle karşılaşır önce: “Toplumsal olgu neye denir?” ve bu bölümde ilk olarak yeni incelemenin konusunun, yani toplum-

sal olgunun tanımlandığını görür bütün doğallığı içinde, hiçbir sürprize yer bırakmadan. Toplumsal olgu, kendisini tohum halinde barındırabilecek daha basit hiçbir olguya indirgenemez ve özgül olgu diye tanımlanır. Okuyucu, tüm bunların ardından, toplumsal veya toplumsallık izleğini birinci izlek olarak sunmakta duraksamayacaktır. Tam anlamıyla “sosyal” olduğu açıda algılanıp yakalanan olgu, aslında sosyolojinin adına denk düşen ve aynı zamanda ona konusunu da sunan bir şey değil midir? Bununla birlikte, “sosyal”ın sahip olduğu bu önem farkında olmamıza karşın ilk sırada bilim izleğini saymamızın nedeni, bilim izleğinin öğretinin ilk niyetini aydınlatması ve yöntemin niteliğini belirlemesidir.

Önce niyet meselesini ele alalım ve daha eksiksiz olması için niyet ve vesile diyelim. Gerçeği söylemek gerekirse ne biri yenedir ne de öteki. Tam tersine her ikisi de yazarımızı hem yakın tarih içinde Auguste Comte ve Saint-Simon’un, hem de uzak geçmişte Platon’un felsefi soyağacına bağlar. Felsefesi ahlâktan nasıl ayrılmıyorsa politikadan da ayrılmayan, *Devlet ve Adalet*’i eşanlamlı başlıklar olarak gören Platon, hazırlanacak en bilgece anayasa sayesinde siteyi kargaşadan kurtarmayı umut ediyordu. Onun tasarımına göre, böyle bir anayasa –basit görüşlere, kanaatlere değil– ancak bilime dayandırılabilirdi. Kuşkusuz onun bakış açısından, 19. yüzyılın pozitif sosyolojisi için geçerli olduğu gibi, olgulara dayalı bir bilim henüz söz konusu değildi. Ama Platon’un tasarladığı türde bir “idealar” bilimi de onun gözünde yine de bilimdi, tek gerçek bilimdi ve hem insan hem de site için tek kurtuluş yoluuydu. Daha yakınımızdaki ve yine benzer bir siyasi ve ahlâkî kriz vesilesiyle, bu kez Fransız devriminin ve onun yadsımlarının gerektirdiği yeniden inşa çabalarının yol açtığı kriz vesilesiyle, Auguste Comte da insanlığın zihinsel ve ahlâkî yeniden örgütlenmesinin sırrını bilimde, ama bu kez pozitif bilimde arar. Fransa’da 1870 bozgununun sonucunda zihniyetlerde ve kurumlarda yaşanan sarsıntının ardından ve farklı türde olsa da benzer bir yeniden örgütlenme ihtiyacının eşlik ettiği bir sarsıntı, sanayi atılımının yol açtığı sarsıntı sırasında Durkheim da bilim yoluyla aynı kurtu-

luşa erişmeye çabalar. Şeylerdeki dönüşüm insanların yeniden yapılanmasını gerektirmektedir. Bu tür zorunlu yeniden inşa çabalarına esin kaynağı olma, bunları yönetme ve hayata geçirme işi sadece bilime ait olmalıdır. Ve madem ki yaşanan kriz toplumların krizidir, bunu çözecek bilim de toplumların bilimi olmalıdır: Durkheim sosyolojisinin kaynağı ve onu destekleyen kanaat budur. Bu kanaat, Platon'un "politika"sı ve Auguste Comte'un pozitivistliği gibi, bilime olan aynı mutlak inancın evladıdır.

Bu "toplumlar" biliminin aynı zamanda ve hangi ölçüde bir insan bilimi de olduğunu, aslında ilk çıkışından beri her zaman felsefenin hedefi olmuş insan hakkında bilginin, "beşerî bilimler"le birlikte, terimin dar anlamıyla bilimlerle aynı nesnellik düzeyine nasıl yükselmek istediğini de açıklayacağız. Ama bu nesnellik hakkı önce toplumlar bilimine veya sözcüğün dar anlamında sosyolojiye tanınacaktır. Durkheim, belki belirgin bir sebep de olmaksızın, nesnellığı insanın tüm cephelerine yaymayı reddederek, sadece insanın toplumsal boyutu adını verebileceğimiz yanına saklayacaktır. Bu boyut insanın sadece bir yanındır belki, ama yazarımızın gözünde bireyselliği dışladığı için bilimsel bir açıklama getirilebilecek tek boyuttur.

Dolayısıyla hem ilk niyet hem de uygulama bağlamında bilim izleğinin ağırlıklı önceliği söz konusudur. Yine de toplumun bilimsel olarak irdelenmesinin mümkün olabilmesi için, toplumun bilime sahici bir gerçeklik, toplumsal bilimin özel konusu olabilecek bir veri sunması gerekir. Ancak o zaman bilimle eşit önemde ve uyumlu bir izlek olarak "sosyal" izleği ortaya çıkar ve bu konunun özgüllüğünü yerli yerine oturtmak amacıyla, *Kurallar*'ın daha yukarıda değindiğimiz ilk bölümü söz konusu izleği tanımlar. Bu "sosyal", bazı işaretlerden hareketle saptanır: Belirşindeki *dışsallık* ve bireylere karşı uyguladığı *baskı, zorlayıcılık*; ama gerçek özü bu işaretlerin de ötesinde, topluluğun, özel olarak da insan topluluğunun bir topluluk olarak varoluşunun gerekli bir unsuru olarak, ilk, asal olgu oluşunda yatar.

Gerçekten de hayvan toplumları da betimlenmiş, ama onlarda –tartışılmaz benzeşmelere karşın– insan toplumlarının sırrına rastlanamamıştır. Demek ki sosyolojiye sadece temelini veren biyolojiden çıkarsanabilecek bir neden yoktur, olsa olsa kıyaslama için kullanılabilir. Durkheim, sadece insan topluluklarına gerçek anlamda toplum adı verilebileceği inancındaydı; bu durum, hem çok önem verdiği toplumsallığın özgülüğünü doğrular hem de toplum bilimini son derece “beşerî” bir bilim haline getirir: Toplum, beşerî bir serüvendir. Demek ki temel olgu olan topluluk halinde bir araya gelmeyi “insanlar âlemi” içinde yakalamak gerekir. Bir araya gelme, kümeleşme hadisesinin derhal birleştirici, yapılandırıcı ve anlamlı niteliği, dolayısıyla birincil ve kendisinden daha temel, daha asal başka hiçbir şeye indirgenemeyecek niteliği insanlık içinde kavranır. Ama kümeleşme olgusu bireyin varoluşundan daha geç ortaya çıkmasa da, gerçeği söylemek gerekirse, ondan daha eski de değildir, çünkü ne bireyler olmadan toplum ne de toplum olmadan bireyler var olabilir. Issız bir toplum da, en az tamamen tek başına yaşayan ve her türlü topluma yabancı bir birey kadar hayal ürünüdür. Bireyler bir organizmadaki organlar gibi algılanmalıdır. Bireyler de, düzene bağlanmalarını, konumlarını, “topluluk içinde olmak” diye nitelenmesi gereken nihai oluşlarını, tıpkı organlar gibi, ait oldukları bütünden alırlar. İnsanın insanlığı, ancak insanî kümeleşme içinde ve en azından bir anlamda, onun aracılığıyla anlaşılabilir.

Demek ki toplumsalın kendine özgü gerçekliğinin beyan edilmesi, toplumsal bütünü parçalarıyla uyum içine sokar. Yoksa, sık sık basit işaretlerden fazla bir şey olarak yorumlanan dışsallık ve zorlayıcılık nitelemelerinin düşündürebileceği gibi, bütünün bu parçaların dışında bir gerçeklik haline getirilmesi söz konusu değildir. Durkheim’ın *Kurallar*’ın ikinci basısına yazdığı girişte ve daha pek çok yerde, pozitiflik tasarısına ihanet etmediğini ve basit bir kurmacaya gerçeklik görüntüsü vermediğini açıkladığı biliniyor. Toplumsal olan, kolektif bilinç görünümüne büründüğünde de, ona birleşmiş bilinçler-

den ve bilinçlerin birleşmesine yön veren yapılardan başka bir dayanak sunmayacaktır.

Toplumsal olgu tahlilinin, toplumsalın kendine özgü gerçekliğini vurgulayabilmek amacıyla zaman zaman ifade sınırlarını zorlasa bile, aslında her türlü psişik bileşeni dışlamadığının farkına varmak için bireysel temsiller ve kolektif temsiller üzerine kaleme aldığı o meşhur makaleyi de beklemek şart değildir aslında.

La division du travail'da [İşbölümü] (2. baskı, s. 110) toplumsal olguların, psişik olgularda görülen nevi şahsına münhasır bir gelişimin ürünü olduğunu ve bu gelişimin her bireysel bilinçte ortaya çıkıp “bu bilinci başlangıçta oluşturan ilkel unsurları (duyumlar, refleksler, içgüdüler) giderek dönüştüren” gelişime de benzediğini kabul etmiştir. Aynı kitabın başka bir yerinde (s. 67) ve işlenen suçla özvarlığının hakarete uğraması üzerine intikam isteyen kolektif bilinç hakkında, şöyle bir psikolojik tahlile de rastlamıyor muyuz: “Bu temsil (az çok bulanık bir biçimde, kendi dışımızda ve üstümüzde hissettiğimiz bir güce ilişkin temsil) kesinlikle aldatıcıdır. Hakarete uğrayan duygular sadece ve sadece bizim içimizdedir. Ama bu yanılsama gereklidir. Kolektif kökenleri, evrensellikleri, süre açısından kalıcılıkları, özlerinde bulunan yoğunlukları nedeniyle bu duygular olağanüstü bir güce sahip oldukları için, *bilincimizin* çok daha zayıf haldeki *geri kalanından kökten ayrılırlar* (altını biz çizdik). Bize hükmederler. Deyim yerindeyse, onlarda insanüstü bir yan vardır; ve aynı zamanda dünyevi yaşamımızın dışında kalan nesnelere aramızda bir bağ kurarlar. Bu nedenle bize yabancı ve üstelik bizden üstün bir gücün içimizdeki yankıları gibi görünürler. O zaman biz de onların izdüşümünü dışımıza yansıtmak, onları kendileriyle ilgili herhangi bir dış nesneyle bağlantılandırmak zorunda kalırız.” Hatta yazar bu bağlamda kişiliğin kısmî yabancılaşmalarından, kaçınılmaz seraplardan söz etmeye dek vardırıır işi. Neden sonra yaptığı çözümlemenin sonucu psikolojik yönden sosyolojik yöne döner yeniden: “Üstelik yanılığ sadece kısmîdir” diye yazar: “Madem ki bunlar kolektif duygulardır, içimizde bizi değil toplumu temsil

ederler.” Başka bir yerde de bu şekilde oluşturulan kolektif bilinç hakkında şöyle diyecektir (age, s. 46): “Kuşkusuz bu bilincin dayanağı tek bir organ değildir. Tanımı gereği tüm topluma yayılmıştır. Ama yine de kendisini ayrı bir gerçeklik haline getiren kendine özgü niteliklere de sahiptir. Nitekim bireylerin içinde buldukları özel koşullardan bağımsızdır: Bireyler gelir geçer, ama kolektif bilinç kalır... Demek ki bu kolektif bilinç de ancak bireylerde hayata geçse bile, bireysel bilinçlerden apayrı bir şeydir. O, toplumun psişik tipidir; kendi özellikleri, varoluş koşulları, gelişim tarzı bulunan bir tiptir, bu anlamda farklı bir biçimde olsa da, bireysel tipleri andırır.” Görüldüğü gibi, toplumsal hadiseyi saf, katıksız bir şey haline getiren sözde tanımın çok uzağındayız; çünkü burada, tam tersine, Durkheim tanımının gerçek bir toplumsal psikolojiye doğru açıldığını görüyoruz. Gerek daha yukarıda kolektif temsiller konusunda andığımız makalede gerekse *Kurallar*’ın yeni bir baskısı için kaleme alınmış önemli önsözde böyle bir psikolojinin heflendiği görülüyor.

Demek ki toplumsal olgu veya kolektif bilinç denen şeye yakıştırılması uygun düşen gerçeklik türü budur: bütüncül topluluk, grup olgusu, bilinçlere yansıma, ama bunun da hep bir araya gelmiş toplu bilinçler şeklinde anlaşılması gerekir, bütünün her zaman parçaların her birinde içkin oluşu ve ancak bir izdüşüm yoluyla aşkınlık görüntüsüne bürünmesi; dolayısıyla her parçanın, sonsuza kadar yinelenip durabilecek edilginliğinden, bir bütüne katılım yoluyla kurtulma duygusuna –az çok bilinçli bir duygu– sahip olması ve her parçanın ortak bir düzenleme içinde kendine ait bir role, manâsını bütünün daha üstün birliğinden alan bir role çağrılı olması.

Ama toplumsal olgu, şu tanımladığımız türde bir gerçekliğe sahip olsa ve ne biyoloji ne de psikoloji onun bu karmaşık birliğini çözüntüye uğratarak dağıtarak bu gerçekliği onun elinden alabilse, dolayısıyla sosyoloji araştırma nesnesinden yoksun kalmasa bile, yine de nesnelliği eksilmemelidir – bilim olmak istiyorsa. Toplumsallık izleğinden ayrılmaz olduğunu belirttiğimiz bilim izleği yeniden gündeme geliyor işte ve sosyo-

lojiye, bilim olabilmesi için, şu şartı koşuyor: toplumsal hadiseleri/görüngüleri, şeyler gibi ele alıp irdelemek. Bu “şey” kelimesi de yeni bir anlam karışıklığı yaratmasın. Söz konusu olan toplumsal olguyu sadece maddi bir veri olarak görmek değil – Durkheim böyle bir materyalizmi hep yadsımıştır–, onu verili bir olgu gibi ele almaktır; bir şeyle nasıl olduğu gibi karşılaşıyorsa toplumsal olguyu da o şekilde *verili* kabul etmek ve nasıl olabileceğine ya da nasıl olmasının istendiğine göre inşaa veya tahayyül etmemek gerekir. Yoksa toplumsal olgunun bir şey gibi verili olması, ne onun mutlaka maddi bir şey olması konusunda bir önyargıyı dile getirir ne de aynı zamanda veya bununla birlikte *düşünce*, inanç, duygu, alışkanlık, tavır olabilmesini dışlar. Bu sayılanlar da en az madde kadar var olan ve etki yapan, dolayısıyla nesnel açıdan gözlemlenebilir gerçekliklerdir.

Zaten “sosyal” hakkında, onun bir işareti olarak nitelenen dışsallık öne çıkarılırken vurgulanan da bu gözlemlenebilirliktir. Durkheim da, bu nesnel gözlem olasılığını elden kaçırmamak veya bozmamak için toplumsal olguya, en azından başlangıçta en dışsal yönünden hareketle yaklaşılmasını önerir. Bu belki de doğrudan erişilemeyen bir deruni boyutun simgesi olsa bile, her halükârda gözlemden saklanmayan bir gerçekliktir. Bu gerçeklik bir davranış tarzından ibaret kaldığında bile, kolektif niteliktedir; dolayısıyla yinelenen ve kitlesel tezahürler içerir – bu yüzden de karşılaştırmanın ve istatistiğin pençesinden kurtulamaz. Aynı gerçeklik bir kurum olduğunda, siyasi biçimler veya kodlar ya da ritüeller tarzında billurlaşır, yani kolaylıkla gözlemlenebilen şeylere dönüşür. *Toplumsal İşbölümü* adlı eserinde, davranış psikolojisine çok benzeyen bir yöntemle toplumsal dayanışmayı ve onun aldığı çeşitli biçimleri, gözlemlenebilir tezahürler –zecrî hukuk veya iade davalarının müeyyideleri– ve esin kaynağı olduğu davranış biçimleri –komünyon veya kooperasyon– aracılığıyla yakalamaya çalışan Durkheim bu usule başvurmuştur. Bir diğer eserinde, istatistiklerin ortaya koyduğu değişken intihar veya cinayet oranları sayesinde şu veya bu devirde, şu veya bu toplumda ya da sınıfta hayata

bağlılığı, ferde duyulan saygıyı veya entegrasyon ihtiyacını ölçmek istediğinde de aynı yöntemi kullanmıştır.

Yöntemin bu başlangıç noktası sözü bizzat yazara bırakmamızı gerektirecek denli önemlidir: “Bir olgular sınıfını bilimin boyunduruğu altına sokmak için onları özenle gözlemlemek, betimlemek, tasnif etmek yetmez; bundan çok daha gücünü başarıp, Descartes’ın sözüyle tarif edecek olursak, hangi yoldan gidildiğinde bilimselleştiklerini bulmak, yani içlerinde kesin bir belirlenime, mümkünse ölçüye gelen herhangi bir nesnel unsur saptamak gerekir. Biz de her türlü bilim açısından geçerli bu şarta uymaya çaba gösterdik. Aklın, dolayısıyla bilimin nesnesi olabilecek kadar derin bazı toplumsal yapı olgularına erişmek amacıyla, toplumsal dayanışmayı hukuki kurallar sistemi aracılığıyla nasıl incelediğimiz, nedenleri araştırırken kişisel yargılara ve öznel değerlendirmelere fazlasıyla açık her şeyi nasıl bir kenara bıraktığımız görülecektir” (*Division du Travail*, Önsöz, s. XLII). Birkaç sayfa ileride ise daha da açık şu ifadeyle karşılaşırız: “Toplumsal dayanışma, yapısı gereği ne kesin gözleme ne de ölçüye gelen tamamen manevi türde bir hadisedir. Dolayısıyla gerek bu tasnifi gerekse bu karşılaştırmayı yapabilmek için, erişemeyeceğimiz içsel olguyu onu simgeleyen bir dışsal olguyla ikame etmek ve içsel olanı dışsal olan aracılığıyla incelemek gerekir. Bu gözle görünür simge hukuktur. Nitekim toplumsal dayanışma –madde dışı niteliğine karşın– var olduğu her yerde bilkuvve halde kalmayıp varlığını duyularla algılanabilir sonuçlar vasıtasıyla gösterir. Bir toplumun üyeleri arasındaki dayanışma ne kadar güçlüyse, onların hem birbirleriyle hem de kolektif açıdan ele alınan toplulukla ilişkileri o oranda çeşitlenir: çünkü eğer birbirleriyle karşılaşmaları azalsa, birbirlerine bağımlılıkları ancak münferit ve zayıf bir biçimde gerçekleşirdi. Öte yandan bu ilişkilerin sayısı mutlaka onları belirleyen hukuk kurallarının sayısıya orantılıdır. Nitekim toplumsal yaşam, var olduğu her yerde kaçınılmaz olarak tanımlanmış belirli bir biçim alma ve örgütlenme eğilimi gösterir; zaten hukuk da bu örgütlenmenin en istikrarlı ve belirli yanından başka bir şey değildir. Toplumun

genel hayatının bir noktada genişlemesi, ancak aynı noktada hukuki yaşamın da aynı oranda genişlemesiyle mümkündür. Dolayısıyla toplumsal dayanışmanın temel çeşitlerinin hepsinin yansımalarını hukukta bulabileceğimizden emin olabiliriz” (*Div. du tr.*, s. 28-29).

Buradan da şu sonucu çıkarıyor: “Demek ki yöntemimiz baştan sona belirlenmiş durumdadır. Madem ki hukuk toplumsal dayanışmanın başlıca biçimlerini yeniden üretmektedir, yapmamız gereken farklı hukuk türlerini tasnif edip daha sonra bunlara denk düşen farklı toplumsal dayanışma çeşitlerini aramaktan ibarettir. İşbölümünün neden olduğu özel dayanışmayı simgeleyen bir hukuk bulunması şimdiden imkân dahilindedir. Bunu bulduktan sonra, işbölümünün payını ölçmek için onu ifade eden hukuki kurallar toplamının genel hukuk hacmi içindeki oranını hesaplamak yeterli olacaktır” (*age*, s. 32).

Görüldüğü gibi, nesnellığe ulaşmak için şeyler hakkında soyut düzeyde edinilen düşüncenin yerine, deneyim ve tarih aracılığıyla onlarda zorunlu olarak bulunduğu kabul edilen gerçeklik ikame edilmektedir. Dolayısıyla sadece sosyoloji kendini ayakları havada bir biçimde kurgulamaktan kaçınacak ve töreler fiziğinin incelenmesinin açığa çıkardığı gerçeğin tüm bağlantılarını özenle takip edecektir. Bu ders notlarında görülecek meslekî ahlâkla ekonomik gelişim, yurttaşlık ahlâkıyla devlet yapısı, sözleşme ahlâkıyla tüm çeşitliliği içindeki hukuksal-toplumsal yapı arasındaki bağlantılar, bu yaklaşıma birer örnek oluşturmaktadır. Aile duyguları ve vazifeleriyle çeşitli aile biçimleri ve aile biçimleriyle çeşitli toplum yapıları arasındaki bağlantılar gibi başka yerlerde ve henüz yayımlanmamış derslerde ele alınmış bağlar da örnek gösterilebilir. Kısacası dayanışma, ferde verilen değer, devlet, sınıflar, mülkiyet, sözleşme, alışveriş, korporasyon, aile, sorumluluk vb, tüm bunlar verili hadiselerdir, maddi veya manevi olmaları çok önemli değildir, bize kendi doğaları içinde görünürler ve biz de onları öyle, çoğunlukla yanıltıcı bir basitlik görüntüsüne bürünmüş kaypak karmaşıklıkları içinde, oldukları gibi kabul etmek zorundayızdır.